

Ortak mirasın bilinmeyen varisleri

Doç. Dr. Murat Salim Tokaç

1969 yılında Kırıkkale'de doğdu. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1992'de mezun oldu, aynı fakültede Mikrobiyoloji doktorası yaptı. Kendisi de neyzen olan babası Dr. Turgut Tokaç tarafından 5 yaşında ud ve ney eğitimine başlatıldı. 1991 yılında kurulan Kültür Bakanlığı Samsun Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'na ney ve tanbur sanatçısı olarak atandı, 2004 yılında aynı koronun şefliğine getirildi. 2007 yılında İstanbul'da kurulan Devlet Türk Müziği Araştırma ve Uygulama Topluluğu'na Sanat Yönetmeni olarak atandı. Sanat Yönetmeni ve icracı olarak katıldığı pek çok albümün yanı sıra "Gençlik Hülyaları" ve "Dem" isimli iki solo albümü bulunmaktadır. Halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürü olarak görev yapmakta, aynı zamanda İstanbul Devlet Türk Müziği Araştırma ve Uygulama Topluluğu Sanat Yönetmeliği görevini yürütmektedir.

Mütefekkirler, medeniyet kavramının tanımını; "bir millet ve toplumun maddi, manevi varlığına ait üstün niteliklerden, değerlerden, fikir ve sanat hayatındaki çalışmalarından, ilim, teknik, sanayi, ticaret vb. sahalardaki nimetlerden yararlanarak ulaştığı bolluk, rahatlık ve güvenlik içindeki hayat tarzı, yaşama biçimi, medenilik, uygarlık." şeklinde yapmışlardır. Bu tanım, ancak ve ancak birlikte yaşamın, fakat birlikte uyumlu yaşamın sırrına vakıf insanlar tarafından gerçekleştirilebilir. İşte tam bu noktadan hareketle kendimizin farkına varmalı ve bu hayat idealini yüzyıllar boyunca sürdürmüş bir neslin torunları olduğumuzu hemen her fırsatta hatırlamalıyız. Hoşgörü temelli, hakkaniyet ve nezaketle örülmüş bir hayat, bir içtimai yapı... Yukarıdaki mananın bize fısıldadığı üzere, hiç şüphesiz en önemli medeniyet unsurlarından biri sanattır. Mimariden musikiye, edebiyattan diğer görsel sanatlara kadar ortaya çıkan eserlerde bu kadim medeniyetin detaylarını öğrenebilir ve ne denli büyük bir yapının parçası olduğumuzu daha iyi okuyabilirsiniz.

Musikinin de genel sanat kavramının ve buna bağlı olarak medeniyetimizin içerisinde ne denli önemli olduğunu anlamamız için şu tanımları tekrar hatırlamakta fayda görmekteyiz; "İnsanın duygu ve düşüncelerinin seslerle ifade

edildiği sanat.." Kelime manası bize gösteriyor ki müzik doğrudan insanın manevi kişiliğine hitap eden en önemli sanat dallarındandır. Bir taraflı maddi âlemden, bir diğer taraflı manevi âlemde olan musikinin birleştirici gücü sanatın her alanında göremeyeceğimiz türdendir. Bu tespitin en büyük kanıtı, barındırdığı çeşitliliktir. Dini müzik, din dışı müzik, enstrümantal müzik, edebiyatla harmanlanmış sözlü müzik bu tür çeşitliliğinden sadece birkaçıdır. İşte bu çeşitlilik, farklı yapıdaki grupları bir yerlerinden muhakkak yakalar ve bir paylaşımın parçası haline getirir.

İçimizdeki Bilmediklerimiz...

Bu paylaşımın belki dinleyici olarak bir yerindedir; belki icracı, belki de o paylaşımın üreticisi olarak... Biz bu yazımızın konusunu, ortak medeniyet mirasımızın mimarlarından, paylaşımın üretici olarak bir parçası olanlarından, gayrimüslim bestecilerimizden birisine ayırdık. Artaki Candan... Osmanlı Medeniyetinin Ermeni vatandaşlarından, tam bir İstanbul Beyefendisiydi diyerek anılanlarından... "Bu gece çamlarda kalsak ne olur / Cismim gibi ruhun da güzel zannedip ey mah / Koklasam saçlarını bu gece ta fecre kadar / Ruhumda bahar açtın onun bülbülü sendin / Son hatıra aşkımda kalan bir sarı saçtı" gibi onlarca zevk-i selim bestenin sahibi, müzik yolunun önemli bir kilometre taşı olan tam ismiyle Artaki Candan (Terziyan)...

Millet-i Sadıka'nın Sanatı...

Artaki Candan'ın hayatını sizlere aktarmadan önce kısaca "gayrimüslim sanatkarlıktan" bahsetmek konunun bütünlüğü açısından yerinde olacaktır. Tarih içerisinde Osmanlı İmparatorluğu dönemi Türk Müziği'nin ve dahi kültürünün en üst seviyede üretildiği ve icra edildiği dönem olmuştur. İmparatorluk bünyesinde bulunan tüm halklar, imparatorluğun baskın kültür alanlarına hizmet etmişler ve önemli katkı sağlamışlardır. Özellikle askerlik hizmetlerinin bulunmayışı, bu vatandaşların sanat ve ticaretle rahatlıkla ilgilenmelerine fırsat sağlamıştır. Mimari ve musikide karşımıza çıkan eserler, bunun en önemli ispatlarındandır. Ayrıca farklı etnik kimliklere sahip olmalarından dolayı gayrimüslim sanatkarların sanata son derece müspet yansımaları da olmuştur. Din ve dil bakımından farklılık göstermelerine rağmen, yakalanan ortak payda her zaman müzik alanında olmuştur. Benimsedikleri ve ileri seviyelere gitmesine katkı sağladıkları müzik türü daima Türk Müziği'dir. Eserlerinde kullandıkları makamsal yapı ve buna bağlı olarak kullanılan Türk Müziği ses sistemi bu gerçeğin teknik izahı olarak karşımızda durmaktadır.

Bu etnik yapılanmaya baktığımızda, kendi içlerinde nüfus bakımından en üst seviyede olanlar Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerdir. Söz konusu üçlü içerisinde -sanat alanında- özellikle bestecilik ve

icracılık sahaları incelendiğinde Rumların ve Ermenilerin hatırı sayılır bir birikime sahip oldukları görülmektedir. Yazımızın da konusu olması hasebiyle tespitine çalıştığımız Ermeni sanatkarların çokluğu da bunun apaçık göstergesidir. Örneğin Baba Hamparsum Limonciyan, Nikoğos Ağa, Ama Sebuhan Kemani, Dikran Çuhacıyan, Hanende Asdik Ağa, Levon Hancıyan, Serkis Nurluyan, Bursa Mihran, Garbis Uzunyan, Afet Mısırlıyan, Hanende Karabet Ağa, Tatyos Efendi, Kirkor Çulhayan, Gomidas Vartabed, Karnik Garniyan, Lavtacı Ovrık, Bimen Şen, Üsküdarlı Hosep Efendi (Havseb Ebeyan Efendi), Agopos Alyanakyan, Udi Arşak Çömlekçiyan, Kirkor Berberyan, Kemani Serkis Efendi, Mandoli Artin, Artaki Candan, Udi Marko Melkon Alemşaryan, Udi Hrant Kenkulian, Artemi Ayvazyan, Aram Haçaturyan, Nubar Tekyay, Zehra Bilir bu sanatkarlardan bazılarıdır.

Biz geçmiş güzel günleri yâd etmek maksadıyla Osmanlı'nın "millet-i sadıka"sına, onların sanatına, Türk Müziği'ne kattıklarına bakacağız. Babasının "oğlum çalgıcı mı olacak" diyerek korkup her türlü imtiyazı sağlamış olmasına rağmen sanattan vazgeçmeyen bir babanın oğluna... Hakiki bir Osmanlı Ermeni Vatandaşı olan Artaki Candan'a...

Doktorluktan Musikiye...

1885 yılında Selanik'te dünyaya gelen Candan, ortaöğrenimini Selanik'te tamamladıktan sonra, tıp tahsili görmek için ailesi ile birlikte İstanbul'a yerleşir. Ancak müzik tutkusunun ağır basmasından mütevellit, Tıbbiyenin ikinci yılından sonra, ailesini İstanbul'da bırakarak Selanik'e geri döner. Orada Selanikli Udi Ahmed Efendi ile çalışarak müzik bilgisini ilerletir. Takip eden birkaç yıl sonra İstanbul'a tekrar gelir. Uzun yıllar İstanbul'da Eldorado Gazinosu'nda sazende olarak çalışan Artaki Candan, fevkalade efendi, nazik, kimseyi incitmemeye büyük özen gösteren kişiliği nedeniyle ve yakınlarının ısrarı üzerine Terziyan olan gerçek soyadını bırakarak daima lakabı olan Candan soyadını aldı.

Uzun yıllar İstanbul Belediye Konservatuvarı İcra Heyeti'nde çalışan Artaki Candan, I. Dünya Savaşı yıllarında "Sahibinin Sesi" firmasına girdi. Önceleri bu şirketin saz sanatkarları arasında yer almasına rağmen daha sonra yine bu firmanın müdürlüğünü yapar. Ölünceye kadar da bu görevini sürdüren Candan'ın o dönemde pek çok eseri plağa alınır ve icrasından örnekler vardır. İyi bir bestekâr olan bu değerli sanatkar, şarkı repertuarımıza güzel eserler kazandırmıştır. İlk eseri Nihavend makamından "Bugün dil-i divaneden..." ikincisi ise "Parlıyor cismim gibi" güfteli eserlerdir. Bugün 50

kadar eseri bilinmektedir. Yakalandığı mesane kanseri nedeniyle 30 Ocak 1948 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Vasiyeti üzerine, ölümünün 40. günü Şişli Ermeni Mezarlığı'ndaki mezarının başında kendi bestesi olan Bayati Peşrev çalınmıştır.

Eserleri...

Acemaşiran Şarkı - Ne kadar gözyaşı döküm o gözün üstüne ben
Bayati Peşrev
Evç Şarkı - Aşkınla harab olduğumu söyleyebilsem
Ferahnak Şarkı - Ruhumda bahar açtı onun bülbül sensin
Hicaz Şarkı - Adalarda gezer durur Adalı
Hicaz Şarkı - Bazı günler ruhumu ağlat da geç
Hicaz Şarkı - Ne olursun beni sevsen
Hicaz Şarkı - Sensiz gecenin var mı sabahı
Hicazkâr Şarkı - Kırılırdı oyuncak olsa bile
Hüseyni Şarkı - Çekilmez doğrusu gayri çevri cihanım
Hüseyni Şarkı - Yetti gayri çektiğim
Hüzzam Şarkı - Aşkın halini zalim bilmiyor
Hüzzam Şarkı - Kirpiklerinin her teli bir katre taşırken
Hüzzam Şarkı - Şebi hüznümde hayalinle teselli bulurum
Hüzzam Şarkı - Son hatıra aşkımda kalan bir sarı saçtı
Hüzzam Şarkı - Vuracak sine arar gizlice tigi nigahın
Karcıgar Şarkı - Bu gece çamlarda kalsak ne olur
Karcıgar Şarkı - Bülbül sesi ah oldu

bu yıl faslı baharda
Karcıgar Şarkı - Her zaman bir olur mu ey hunriz nigahım
Kürdilihicazkâr Şarkı - Artık ne siyah gözlerinin
Kürdilihicazkâr Şarkı - Bağlandı gönül bir güzele
Kürdilihicazkâr Şarkı - Cismim gibi ruhunda güzel zannedip ey mah
Kürdilihicazkâr Şarkı - Ey dalgalanırken suların oynak izinde
Kürdilihicazkâr Şarkı - Gitti gelse gamda bitse tükense
Kürdilihicazkâr Şarkı - Göz önünde çürüdü mahvu harab oldu benim
Kürdilihicazkâr Şarkı - Hani ya sen benimdin niye döndün sözünden
Kürdilihicazkâr Şarkı - İmtidadı aşkıma çeşmi siyahındır sebep
Kürdilihicazkâr Şarkı - Kanuni dilin her teli sazımla
Kürdilihicazkâr Şarkı - Parlıyor fikrim o parlak gözlere baktıkça ben
Kürdilihicazkâr Şarkı - Yetmez mi tükenmez mi acep bunca meşakkat
Nevakürdi Şarkı - Geçti o gülünç aşk ü heves ey dili şeyda
Nihavend Şarkı - Bugün deli divaneyin tükendi ahu zarı
Nihavend Şarkı - Ey hayali gözden gitmeyen dilber
Nihavend Şarkı - Koklasam saçlarını bu gece ta fere kadar
Saba Şarkı - Aşkımın hep yıkılınca siteminle temeli
Saba Şarkı - Bekler beni her gün susamış bir ecelim var
Suzinak Şarkı - Şen gözlerinin şiirine ben kalbimi verdim
Uşşak Şarkı - Sevdama yakın gel beni elleri gibi tutma
Uşşak Şarkı - Sonbaharın çiçekleri yavaş yavaş soluyor